

»CONSILIUM GENERALE« I SUSTAV VLADANJA U SPLITU U XIX STOLJEĆU*

Tomislav Raukar

1. Splitski *Libri consiliorum* iz sredine XIV st., koji se čuvaju u Historijskom arhivu u Zadru, u skupini: Splitski arhiv, dopri su do nas, kako to u predgovoru ističe J. Stipišić, »u vrlo lošem stanju«, pa je »tekst na više mjesta jedva ili nikako čitljiv« (65). Zapisnici, sačuvani u dva svešćića, obuhvaćaju razdoblje od kolovoza 1352. do travnja 1354. i od srpnja 1357. do rujna 1359, što su tek neznatni ostaci nekada mnogo opsežnije građe koja je nastajala djelovanjem Velikog ili Općeg vijeća, središnjeg upravnog tijela u srednjovjekovnoj splitskoj komuni.

Izdavači su zapisnike označili brojevima 1—207 i to »prema pojedinoj sjednici ili prema zapisu koji može predstavljati dokument za sebe«, ali Stipišić s pravom upozorava da je »zbog oštećenosti teksta bilo vrlo teško odrediti kojoj sjednici Vijeća pripada pojedini tekst« (65). To znači da je teško pouzdano odgovoriti na pitanje: zaključci koliko sjednica su sačuvani u zapisnicima? jer je svako bročano određivanje donekle približno. Izuzimajući pojedine dokumente i kraće fragmente, te zaključke o izborima općinskih časnika ili kurije, broj sjednica, odnosno sačuvanih zapisnika, mogao bi izgledati ovako: 1352. (kolovoz—studenj) — 4 sjednice; 1353. (siječanj—studenj) — 17 sjednica; 1354. (siječanj—veljača) — 2 sjednice; 1357. (srpanj—prosinac) — 37 sjednica; 1358. (siječanj—prosinac) — 62 sjednice i 1359.

* U Zborniku Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU 12, Zagreb 1982, 63—286, J. Stipišić i M. Šamšalović objelodanili su zapisnike splitskog Vijeća u XIV st. pod naslovom: Zapisnici Velikog vijeća grada Splita, *Libri maioris consilii civitatis Spalati, 1352—1354, 1357—1359*. Premda su zapisnici objelodanjeni u spomenutom zborniku, ipak su i opsegom od dvije stotine strana i metodički uzornim načinom objelodanivanja zasebno izdanje izvorne građe. Pored integralnog latinskog teksta zapisnika — transkripciju prvog svešćića za 1352—54. izvršio je J. Stipišić, drugoga za 1357—59. M. Šamšalović — tiskani su i kratki sadržaji svih dokumenata na hrvatskom jeziku (autor regesta J. Stipišić). Na samom početku nalazi se dobar predgovor J. Stipišića, a na kraju kazala, *nominum i rerum*, koja je izradila Mirjana Matijević-Sokol. Kazalo osobnih imena i zemljopisnih naziva omogućava djelotvornu upotrebu izvorne građe, ali je napose zanimljiv *Index rerum* koji još jednom upozorava na golemo bogatstvo našega srednjovjekovnog latinizeta.

(siječanj—rujan) — 21 sjednica. Sačuvano je ukupno 14 zapisnika o izboru kurije (renovatio curie civitatis Spalati) i to: 1352. — 1, 1353. — 3, 1354. — 2, 1357. — 2, 1358. — 4 i 1359. — 2. Drugačijom razdiobom zapisnika i njihovih odlomaka ti bi brojevi omjeri mogli pretrpjeti određene promjene, ali je, ipak, najvažniji zaključak da je građa o sjednicama Vijeća mnogo opsežnija i potpunija za 1357—59, nego za 1352—54. Tako je građa za 1358, u kojoj je održano više od 60 sjednica Velikog vijeća (br. 91—181), gotovo u cjelini sačuvana; isto vrijedi i za drugu polovinu 1357, u kojoj je održano 37 sjednica Vijeća (br. 42—90).

2. Na iznimnu važnost splitskih *Libri consiliorum* upućuje već i podatak da je Split jedini od svih dalmatinskih gradova — izuzimajući, dakako, Dubrovnik kojega su odluke vijeća (*Libri reformationum*) sačuvane od 1301. dalje — u originalu sačuvao barem ostatke svojih zapisnika. Od izvornih zapisnika vijeća u drugim dalmatinskim gradovima iz predmletačkog razdoblja do nas nije gotovo ništa doprlo. Djelatnost vijeća u XIV st. poznajemo ponajprije prema zaključcima koji su uklopljeni u gradske statute i u njihove reformacije. Ulomke zaključaka sačuvao je i Ivan Lucius u svojim djelima, napose u »Memorie istoriche di Tragurio«. Tu je Lucius objelodanio fragmente trogirskih zapisnika od kraja XIII st. dalje, a poznavao je i neke zaključke splitskog i zadarskog vijeća iz XIV stoljeća.¹ Građa koju Lucius donosi nije se sačuvala, pa su »Memorie« jedino vrelo za poznavanje nekih važnih sjednica vijeća. Tako, na primjer, Lucius donosi, danas izgubljeni, tekst sjednice splitskog Vijeća od 8. VII 1357. kada su, nakon zbacivanja mletačke vlasti, izabrana četvorica konzula.² S druge strane, Lucius, čini se, nije poznavao zapisnike splitskog Vijeća 1352—54. i 1357—59, barem im u djelu »Memorie istoriche di Tragurio« nema traga.

Između splitskih *Libri consiliorum* sredine XIV st. i građe o djelatnosti vijeća koju sadrže gradski statuti i Luciusove »Memorie« postoji još jedna važna razlika: i statuti i Lucius pretežno donose samo zaključke vijeća, dok splitski zapisnici sadrže, doduše veoma sažet, ali ipak cjelovit, prikaz rada vijeća na pojedinim sjednicama, što je istraživaču od velike važnosti.

Na zapisnike splitskog Vijeća iz sredine XIV st. prvi je upozorio još potkraj prošlog stoljeća Josip Alačević: između 1891. i 1911. on je u splitskom časopisu *Bullettino di archeologia e storia dalmata* objelodanio sadržaj *Libri consiliorum*.³ Već i sama činjenica da je Alačević tada, u rasponu od dva desetljeća, objavljivao splitske zapisnike, svjedoči o njegovu smislu za povijesni izvor i arhivsku građu općenito, ali je način njihova ediranja, unatoč tome, imao primjetnih nedostataka. Alačević je, zapravo,

¹ Ivan Lucić, Povijesna svjedočanstva o Trogiru I—II, Split 1979; 299, 310, 329, 359, 371, 381, 522, 616 itd. (Trogir); 553, 634, 666, 840 itd. (Split); 659—665 (Zadar).

² isto, 584—585.

³ J. Alačević, Il Regimento di Ser Gentile Podestà di Spalato a. 1357—1358, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* XIV/1891, XV/1892; isti, Estratto dal Libro »Consiliorum« della Comunità di Spalato dalla cessazione del Regime di ser Gentile da Calli (3 settembre 1358) fino alla nomina del Bano Nicolò de Zench a Conte di Spalato (3 maggio 1359), *Bullettino* XV/1892, XVI/1893; isti, Estratto dal Libro »Consiliorum« della Comunità di Spalato dalla cessazione del

prepričavao sadržaj zaključaka Vijeća na talijanskom jeziku, uklapajući u to manje dijelove, a ponekad i veće, važnijih cjelina izvornog teksta na latinskom jeziku. Zaslužni Alačević je, osim toga, na nekim mjestima pogrešno protumačio smisao zaključaka, pa je to izazvalo zabune u historiografiji. Uza sve to, neosporno je da je historiografija veoma često upotrebljavala Alačevićeve regeste i transkripcije, a ne izvorni tekst koji se čuvao u zadarskom arhivu, pa i to pokazuje koliko je bilo važno izdanje u splitskom *Bullettinu*.

Kako je istaknuto, splitski *Libri consiliorum* svojim su opsegom skroman ostatak nekada mnogo veće cjeline, ali je i takav ostatak dragocjen svakom povjesničaru koji istražuje dalmatinsko/splitsko XIV stoljeće, dijelom i zbog toga što oni kronološki pripadaju važnoj anžuvinsko-mletačkoj političkoj promjeni na istočnom Jadranu potkraj 50-ih godina tog stoljeća. Prvi sveščić *Libri consiliorum* za 1352—54. u cjelini pripada zadnjim godinama mletačke prevlasti nad Splitom u XIV st.; drugi se sveščić izravno nadovezuje na sam čin uklanjanja vrhovne vlasti Mletačke republike i na zbacivanje mletačkog kneza u Splitu 8. VII 1357, prateći sjednicama Velikog vijeća u iduće dvije godine uspostavu i postupnu organizaciju anžuvinske uprave nad splitskom komunom. *Libri consiliorum*, dakle, i takvi kakvi su pred nama, nepotpuni i teško čitljivi, preživjevši sve nepogode u rasponu od šest stoljeća, jasno očituju, i kronološki i svojim sadržajem, mletački/anžuvinski politički luk u povijesti Splita, sva nastojanja i tegobe komunalne uprave u jednoj izrazito prelomnoj epohi.

Nijedan povjesničar koji je pisao o splitskoj povijesti XIV st., razumije se, nije mogao zanemariti zapisnike Vijeća. Evo nekoliko istaknutijih primjera. Njihovu je građu upotrijebio G. Novak u »Povijesti Splita«, napose sveščić za 1357—59, iscrpno prepričavajući sadržaj zapisnika.⁴ M. Brandt, u knjizi »Wyclifova hereza i socijalni pokreti u Splitu krajem XIV st.«, u poglavlju: Razvoj klasnih odnosa u Splitu do kraja XIV st., analizirao je sveščić zapisnika za 1352—54, nastojeći njegovim podacima sociološki ocrtati profil pripadnika splitskog patricijata.⁵ I A. Cvitanić, u monografiji o splitskom srednjovjekovnom statutu, crpi podatke iz splitskih zapisnika.⁶

Zapisnici splitskog Vijeća iz sredine XIV st., prema tome, već su i do sada bili poznati i upotrebljavani u historiografiji, ali će ipak tek ovo iz-

regime Veneto (8 luglio 1357) fino alla reggenza del podestà ser Gentile da Calli, *Bullettino XVI/1893, XVII/1894*; isti, *Estratto dal Libro »Consiliorum« della Comunità di Spalato durante i primi mesi del governo di Nicolò de Zench, Bano dei Regni di Dalmazia e Croazia, quale Conte di Spalato, Bullettino XVII/1894, XVIII/1895*; isti, *Il Regimento del Nobiluomo Marco Bembo da Venezia, quale Conte di Spalato negli anni 1352, 1353, 1354, Bullettino XXXIII/1910, XXXIV/1911*.

⁴ G. Novak, *Povijest Splita I, Split 1957, 166—182*, temelji svoj tekst o zbivanjima u Splitu 1357—59. na izvornom rukopisu, ali upotrebljava i Alačevićeve priloge.

⁵ M. Brandt, *Wyclifova hereza i socijalni pokreti u Splitu krajem XIV st.*, Zagreb 1955, 194—199.

⁶ A. Cvitanić, *Pravno uređenje splitske komune po statutu iz 1312. godine*, Split 1964.

danje njihova integralnog teksta omogućiti detaljno istraživanje građe koju oni sadrže, usredotočeno na dva glavna pitanja: a) sustav i društvene značajke vladanja, te b) različiti aspekti svakodnevnog života u splitskoj komuni. Integralni tekst zaključaka omogućuje kritičko provjeravanje dosadašnjih gledišta, ali istodobno upozorava na historiografske praznine i otvara nova istraživačka obzora.

3. Razvoj vlasti i upravnih organa u dalmatinskim gradovima potkraj srednjega vijeka složeno je pitanje, razmjerno dobro istraženo u našoj, a u posljednje vrijeme i u sovjetskoj historiografiji.⁷ Cjelovit tekst splitskih zapisnika u mnogočemu dopunjuje naše poznavanje upravne strukture komune u sredini XIV stoljeća. On pruža točan uvid u način rada Velikog vijeća i radni postupak na pojedinim sjednicama, od podnošenja prijedloga za dnevni red, preko njihova razmatranja, do glasanja i prihvaćanja/odbacivanja pojedinih prijedloga. Ali, osim upravnog postupka, zapisnici otvaraju i šire analize, ponajprije istraživanje o sastavu Vijeća. Jedno od pitanja o kojemu su u historiografiji izražena različita gledišta jest: koliki je bio broj vijećnika i na kakve društvene značajke taj broj upućuje?

Raspravljajući o broju vijećnika koji su u sredini XIV st. aktivno sudjevali u radu splitskog Velikog vijeća, M. Brandt je upotrijebio podatke iz prvog sveščića zapisnika za 1352—54. Upozorio je da nakon promjena u sastavu Vijeća, do kojih je došlo prije 1327. i 1334, nije bilo moguće osigurati pun broj od stotinu vijećnika kako je određivao splitski statut; zbog toga je na nekim sjednicama bilo prisutno svega 36 vijećnika.⁸ Nasuprot takvom objašnjenju malog broja vijećnika na pojedinim sjednicama, kojega se argumentacija temeljila na tezi o jačanju utjecaja plemićke oligarhije, Nada Klaić je istaknula da se »obično smatra da se vijećnici bore za mjesta u vijeću i da prisustvuju svim sjednicama«, ali da nas »izvorni podaci prilično jasno razuvjeravaju u tom mišljenju«, zaključujući da će »vijećnik doći na sjednicu samo ako ga nešto posebno zanima ili ako želi da sebe izvući neku korist«. ⁹ Kakve zaključke omogućuju e analiza splitskih zapisnika?

Prije svega, točan je zaključak da svi vijećnici nisu uvijek bili prisutni na sjednicama splitskog Vijeća u sredini XIV st. i da je njihov broj bio veoma promjenljiv, kako je još 1955. zaključio M. Brandt. *Libri consiliorum* omogućavaju točna izračunavanja. Uzmimo za primjer godine 1353. i 1357. Za godinu 1353. sačuvani su podaci o 17 sjednica i 27 glasanja o pojedinim pitanjima. Broj vijećnika nikada nije bio veći od 56, ali je na tri glasanja

⁷ Posljednjih godina ta pitanja privlače pažnju i sovjetske medievistike, napose u istraživačkom središtu koje u Kalinjinu razvija M. M. Frejdenberg; usp. A. V. Černyšov, *Kollegialnye organy v sisteme samoupravlenija srednevekovyh kommun Dalmacii (XIV — načalo XV v.)* u zborniku: *Obščestvo i gosudarstvo na Balkanah v srednje veka*, Kalinin 1980, 128—148; M. M. Frejdenberg — A. V. Černyšov, *Kommunalnyj stroj dalmatinskih gorodov XII—XIV vv.*, Kalinin 1983. (Černyšov upotrebljava i Alačevićovo izdanje *Libri consiliorum*); za hrvatsku historiografiju usp.: Novak, n. dj. i Cvitanić, n. dj. i ondje navedenu literaturu.

⁸ Brandt, n. dj., 194.

⁹ Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976, 159.

bio prisutan svega 31 vijećnik; prosječan broj vijećnika bio je 43. U drugoj pol. 1357. taj broj raste, što se mora objasniti naglim porastom važnosti političkih zbivanja o kojima Vijeće raspravlja nakon uklanjanja mletačke vlasti u srpnju te godine. Za razdoblje od srpnja do prosinca 1357. zapisnici sadrže podatke o 38 glasanja na 31 sjednici. Broj vijećnika raste (65, 64, 61), a samo se dva puta spušta ispod 40 (32, 35); prosječan broj prisutnih vijećnika je 51. Uzroci tako promjenljivom broju vijećnika bili su različiti, a na prvom je mjestu bila važnost predmeta o kojemu se govorilo/glasalo na sjednici. *Libri consiliorum* pokazuju da se broj vijećnika koji pristupaju glasanju mijenja čak i u tijeku iste sjednice; on opada ili raste u skladu s osobnim stavom vijećnika prema predmetu glasanja. Evo nekoliko sjednica s promjenljivim brojem vijećnika: 5. II 1354. — 45, 44, 40 vijećnika prilikom tri uzastopna glasanja (br. 37); 13. X 1357. — 58, 49 (br. 67); siječanj 1353. — 31, 45 (br. 13) 27. II 1358. — 54, 64, 54, 36 (br. 96) itd.

Ako je, dakle, najveći broj vijećnika na sjednicama u sredini XIV st. bio 65, valja postaviti pitanje: koliko je ukupno bilo članova Vijeća? Podatke o tome sadrže zapisnici o izborima za kuriju s točnim popisima časnika i jedan, doduše nepotpuni, popis vijećnika iz g. 1357. (br. 78). U popisima kurije za 1352—54. zabilježena su ukupno 73 člana, a u popisima za 1357—59. 82 člana. Popis vijećnika iz g. 1357. nosi naslov »Omnes de consilio civitatis«, ali je nepotpun pa sadrži imena samo 61 člana, od kojih se 51 nalazi i u popisima časnika kurije; deseterica iz tog popisa ne spominju se u popisima kurije. To znači da su iz 1357—1359. točno poznata imena 92 vijećnika. Budući da su i popisi časnika kurije i popis iz 1357. nepotpuni zbog oštećenosti *Libri consiliorum*, broj je vijećnika vjerojatno bio nešto veći, ali je teško reći je li bio jednak teoretskom broju od 100 članova, kako je određivao statut iz 1312; najvjerojatnije je bio promjenljiv, jer je ovisio o biološkim okolnostima.

Ali, pri razlaganju o odnosu: ukupni/aktivni broj vijećnika važno je i nešto drugo. *Libri consiliorum* pouzdano dokazuju da vijećnici nisu redovito dolazili na sjednice, ali s tom činjenicom ne valja vezivati sam pojam pripadnosti vijeću, jer je ona, unatoč svim izostajanjima sa sjednica, bila izvanredno važna i, nakon što je sastav vijeća konačno utvrđen (1334), neporeciva. Zbog toga je teško prihvatiti zaključak da »članstvo u vijeću nije tako privlačno za plemiće kako bi se moglo misliti«. ¹⁰ Jer, pripadnost ili »članstvo« u vijeću i stvarno sudjelovanje u radu vijeća, na ovoj ili onoj sjednici, dvije su bitno različite kategorije. Pripadnost vijeću temeljna je podloga nobiliteta, kriterij uključivanja u sloj vladajuće elite, bitna staleška odrednica splitskog plemića u strukturi komunalnog društva. Dolazak ili izostajanje sa sjednica vijeća, pak, sastavni je dio svakodnevice, što može biti potaknuto različitim uzrocima, ali bez ikakva utjecaja na društveni položaj pojednaca: on i dalje ostaje članom vijeća (*de consilio*), a to znači i plemićke klase.

4. Središnje pitanje u istraživanju o splitskom Vijeću jest: tko je, u staleškom pogledu, bio njegovim članom u XIV st. i kako se u tom stoljeću, nakon statuta iz 1312, mijenjao njegov sastav? O tom se pitanju mnogo

¹⁰ isto, 164.

raspravljalo u historiografiji i izricana su različita gledišta (G. Novak, M. Brandt, A. Cvitanić, N. Klaić i drugi) koja je zanimljivo međusobno usporediti i dopuniti građom iz *Libri consiliorum*.

Prema G. Novaku (1957), Generalno ili Veliko vijeće postojalo je u Splitu već u XIII st., a oblik mu je dao načelnik Gargan de Arscindis; ono se sastojalo od plemića i pučana. Percevalovim statutom iz 1312. utvrđen je sastav Vijeća u koje su ušli »najodličniji građani grada, plemići i pučani«. Po uzoru na »serratu« Velikog vijeća u Veneciji (1323), i dalmatinski su gradovi, Split g. 1334, izvršili tzv. »zatvaranje« svojih vijeća. Upozoravajući na reformaciju iz 1334. (De ponendis in consilio), Novak ističe da je »plemstvo podiglo oko sebe bedem« i »onemogućilo svim ostalim građanima da postanu njegovi članovi«. Tom je reformacijom konačno oblikovano splitsko Vijeće; plemići nisu dopuštali nikakvu promjenu u njegovu sastavu, čak niti nakon što je ono opustjelo u pomoru 1348, jer je »zatvor« i tada »ostao nedirnut«. Ali, unutar plemićkog vijeća zb. va se društvena diferencijacija, jer je prema statutu »sudac mogao biti samo onaj, čiji je otac ili djed bio sudac«. To je izazvalo suprotnosti unutar Vijeća i neraspoloženje onih koji nisu mogli ispuniti taj statutarni uvjet prema plemićkim obiteljima iz redova kojih su se birali suci. Zbog toga i izbija buna 1398, u kojoj se nezadovoljni plemići povezuju s pučanima, u skladu s ocjenom kroničara Pavla Pavlovića da je to bio sukob »inter nobiles et eos qui non potuerunt eligi ad officium iudicatus«. Sporazumom »vanjskih« i »unutrašnjih« plemića potkraj 1402, kojim je prekinuta uprava pučana, svaki je plemić mogao biti izabran za suca.¹¹ To bi značilo, premda to Novak ne kaže, da je, zapravo, uk. nuta odredba statuta iz 1312. o načinu izbora sudaca.

N. Klaić (1976) je u tumačenju sastava splitskog Vijeća, različitom od netom izloženoga mišljenja G. Novaka, težište položila na odredbe statuta iz 1312. Nakon njegova donošenja u Splitu je »vladala grupa od oko 70 plemića od kojih su sedamnaestorica uvijek na vlasti, dok su kao vijećnici, ali ne i plemići, nakon 1312. g. ostali oni kojima preci nisu u XIII st. vršili najv. še gradske časti«. Ali i ta skupina od sedamdesetorice plemića društveno je izdiferencirana, jer je »sudačka čast u Splitu od početka XIV st. povlastica samo nekih plemićkih obitelji koje nju drže u nasljedstvu«, što »mora smetati osobito onim plemićima koji su također članovi vijeća, ali nemaju te povlastice«. Struktura Vijeća izgledala bi, dakle, ovako: s jedne su strane plemići-vlastela, jer se »u dalmatinskim gradovima postepeno kako se stvara općinska uprava izdvaja sloj vlastele vijećnika koji drže vlast u svojim rukama«, a s druge plemići-vijećnici koji nisu mogli biti birani za suce, te napokon vijećnici-neplemići. Ne spominjući uopće reformaciju iz 1334. N. Klaić proteže takvu strukturu Vijeća do kraja XIV st. i pučke bune 1398, u objašnjavanju koje upotrebljava, kao i G. Novak, navedeni Pavlovićev

¹¹ Novak, n. dj., 211, 226, 278, 284; J. Hanel, Statuta et leges civitatis Spalati, Zagreb 1878, 263; Memoriale Pauli de Paulo patritii iadrensis 1371—1408; ed. F. Šišić, Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskoga, Vjesnik zemaljskog arhiva VI, Zagreb 1904, 25; o Pavlu Pavloviću: Vesna Jakić-Cestarić, Obiteljska pripadnost zadarskog kroničara Paulusa de Paulo, zbornik: Dalmacija u vrijeme anžuvinske vlasti, Zadar 1984, 267—285.

podatak. Ali, pri tome predodžba autorice o društvenom sastavu Vijeća postaje manje jasnom, jer na dva načina tumači izričaj zadarskog kroničara o sukobljenim skupinama u buni 1398. Na jednom mjestu ona ističe da se tada »nezadovoljnim splitskim plemićima pridružuju i pučani«, dok na drugom zaključuje da odredbama gradskog statuta »splitskim plemićima polazi za rukom udaljiti ne samo pučane nego i neke vijećnike od najvažnijih općinskih časti«, pa se »potkraj XIV st. dižu i jedni i drugi kako bi plemiće primorali na podjelu vlasti«. ¹² U prvom su primjeru »oni« (eos qui non potuerunt eligi ad officium iudicatus) = nezadovoljni plemići, u drugom su »oni« = vijećnici-neplemići koji se u buni suprotstavljaju plemićima.

Struktura se splitskog Vijeća, prema tumačenju N. Klaić složena i ponešto neodređena, ne mijenja u tijeku XIV stoljeća. U skladu s takvom koncepcijom autorica zaobilazi reformaciju iz 1334. koja izričito kaže da će se u Vijeće primati samo oni koji su stariji od 18 godina, kojih su preci (patres et avi eorum) već bili vijećnici i koji su, osim toga, plemići (ac etiam qui fuerint nobiles). ¹³ Za razliku od svih drugih koji su pisali o splitskom Vijeću, N. Klaić nije uzela u obzir tu odredbu iz 1334, ne objašnjavajući izričito zašto je tako postupila.

Sa svojim tumačenjem o sastavu splitskog Vijeća u XIV st. autorica je nastojala uskladiti još jedan izvorni tekst, ispravu o podvrgavanju Splita Veneciji od 3. X 1327, koja za to pitanje nije baš sasvim nevažna. U ispravi se kaže da su u Vijeću »communis et hominum Spalati« bili prisutni »nobiles et discreti viri«, nakon čega slijedi točan popis 96-orice prisutnih vijećnika »qui sunt quatuor partes consiliariorum maioris consilii dicte terre, et qui totum consilium, commune et universitatem dicte terre representant«. ¹⁴ N. Klaić, s pravom, ispravu smatra jednim od »najvažnijih političkih akata«, ali iz citiranja ključnih odlomaka izostavlja upravo podatak da su u Vijeću tada bili prisutni *nobiles et discreti viri*, dakle staleško određivanje vijećnika, upozoravajući samo da na Vijeće »dolaze 94 člana vijeća«. ¹⁵ Tekst isprave, naprotiv, ističe da su 96-orica prisutnih vijećnika *nobiles* i da oni tvore splitsko Vijeće u trenutku podvrgavanja Splita Veneciji. ¹⁶

¹² N. Klaić, n. dj., 159—160, 164, 173.

¹³ Hanel, n. dj., 263.

¹⁴ T. Smičiklas, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije IX, Zagreb 1911, 363—365.

¹⁵ N. Klaić, n. dj., 159.

¹⁶ Izričaj »nobiles et discreti viri« iz splitske isprave 1327. dolazi u još dvije isprave, u dokumentima iz 1322, kojima se Šibenčani i Trogirani obvezuju na vjernost Mletačkoj republici. U šibenskoj se ispravi kaže: »Convocato et congregato generali et pleno consilio communis et hominum Sibenici in palacio dicti communis sono campane et voce preconis more solito, in quo interfuerunt nobiles et discreti viri«, nakon čega se navode imena četvorice konzula i 89-orice vijećnika koji tvore »quatuor partes consiliorum maioris consilii dicte terre, et qui totum consilium, commune et universitatem dicte terre representant« (S. Ljubić, Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike I, Zagreb 1868, 335—36). Taj se tekst doslovno ponavlja i u trogirskoj ispravi, ali se u njoj navode imena četvorice sudaca i 47-orice vijećnika »qui sunt due partes et ultra consiliariorum«.

Ispravu iz 1327. tako je protumačio i M. Brandt (1955) u sažetom pregledu o razvoju splitskog Vijeća. Štoviše, autor toj ispravi pridaje veliku važnost, smatrajući da je puk »već prilikom ovog čina, god. 1327, bio eliminiran od neposrednog sudjelovanja u presudnim događajima za općinu«. Dodajući tome reformaciju iz 1334, stvara ovakvu razvojnu shemu Vijeća: nakon Percevalova statuta (1312) »zbile su se dvije važne socijalne promjene: 1) do 1327. eliminirani su iz vijeća svi pučani; 2) 1334. eliminirani su iz njega i oni plemići, koji nisu pripadali uskom krugu oligarhije.«¹⁷

Koncepciju M. Brandta o razvoju splitskog Vijeća uglavnom je prihvatio i A. Cvitanić (1964) u spomenutom radu o splitskom statutu, ali ju je dopunio nekim pojedinostima. Prema autoru, statutom iz 1312. bilo je određeno da se Vijeće »mora sastojati od 100 najuglednijih građana Splita bez razlike jesu li plemići ili pučani, ali je sasvim sigurno da su ti najugledniji građani, već zbog svoje ekonomske izdiferenciranosti, bili uglavnom plemići i tek po koji pučanin«. Ali, proces koncentracije vlasti u rukama plemića nije bio time dovršen, jer je plemstvo nastojalo da iz Vijeća »potpuno istisne pučane, makar kako malobrojno oni tu bili zastupani«, o čemu svjedoči isprava iz 1327, u kojoj se »uopće ne spominju pučani, već jedino plemići«. Nakon toga »pokazala se težnja najmoćnijih plemića kako bi svu vlast koncentrirali u svoje ruke, pa iz Velikog vijeća istisnuli ostale plemiće, odnosno onemogućili im ulazak u Vijeće«, što je »značilo početak stvaranja plemićke oligarhije«. Reformacijom iz 1334. pučanima je pravno onemogućen pristup u Vijeće, ali »sada ni svi plemići ne mogu biti članovi Vijeća, nego samo oni kojima su još očevi ili djedovi bili vijećnici«. Na taj je način »Split proveo svoju 'serratu' i zatvorio pristup u najviši komunalni organ ne samo svim pučanima nego i velikom dijelu plemstva, koje nije pripadalo određenim najmućnijim i najuglednijim feudalnim oligarhijskim obiteljima.«^{17a}

5. U razrješavanju spomenutih kontroverza o splitskom Vijeću XIV st. i u tumačenju izvornih podataka koji su se u historiografiji: pri tome upotrebljavali, *Libri consiliorum*, koji su se do sada nalazili na samom okrajku istraživanja, imaju veliku važnost, jer statutarnim odredbama i odlomku Pavlovićeve kronike dodaju živu građu o Vijeću i njegovoj svakodnevici.¹⁸ Ipak, polazište analize su odredbe statuta i njegovih reformacija.

rum maioris consilii dicte civitatis Tragurii, et qui totum consilium, commune et universitatem dicte terre representant« (isto, 340). Ta činjenica da se izričaj *nobiles et discreti viri* ponavlja u sve tri isprave otvara pitanje: jesu li svi šibenski i trogirski vijećnici doista tada bili plemići, ili je, možda, taj izričaj samo oznaka ugleda, a ne staleško određenje? Unosi li tu oznaku u tekst prisege mletački notar Jacobus condam Andree, koji piše obje isprave i, napokon, nije li taj tekst poslužio kao uzor splitskoj ispravi? Vjerodostojnost izraza *nobiles et discreti viri* u splitskoj ispravi iz 1327. ovisi o odgovorima na ta pitanja. Dok te nejasnoće ne uklone temeljitija istraživanja, moramo tekst splitske isprave analizirati u njezinom integralnom obliku.

¹⁷ Brandt, n. dj., 193—194.

^{17a} Cvitanić, n. dj., 69—71.

¹⁸ M. Brandt analizira građu 1352—54. o podjeli vlasti između pripadnika plemićke oligarhije (n. dj., 194—195); Novak donosi popis članova Vijeća iz 1357. (n. dj., 168).

Prema statutu iz 1312, Veliko (Opće) vijeće sastoji se od stotinu vijećnika »de melioribus dicte civitatis«.¹⁹ Ključno je pitanje: tko su *meliores*? Dvije su mogućnosti tumačenja: a) *meliores* nisu samo plemići, nego i istaknutiji pučani, jer statut od tog izraza za građane općenito jasno razlikuje *nobiles*, plemiće koji jedini mogu vršiti časti u kuriji, prije svega sudačku;²⁰ b) to su plemići, a unutar njih se odvaja ona skupina plemića kojima su preci vršili sudačku čast, pa samo oni mogu biti izabrani za suce.

Prihvatanje prvog ili drugog tumačenja ne ovisi samo o analizi tih odredaba u Percevalovu statutu, nego još više o kasnijim odlukama, ponajprije o reformaciji iz 1334, jer ona očigledno potvrđuje neku promjenu u sastavu Vijeća. Ako bi izričaj *meliores* iz 1312. označavao plemiće, onda bi reformacija iz 1334. bila suvišna. A ona ozakonjuje nešto novo, različito od odredbe o sastavu Vijeća iz 1312, tj. da vijećnici mogu biti samo plemići. Kako je, dakle, valja tumačiti?

Veoma je vjerojatno da reformacija iz 1334. samo ozakonjuje odulji razvoj, što bismo mogli potkrijepiti i ispravom iz 1327, dakako u njezinom integralnom obliku, bez izostavljanja podatka da su se u splitskom Vijeću već tada, prije reformacije iz 1334, nalazili *nobiles et discreti viri*, dakle samo plemići. Ipak, u analizi reformacije iz 1334. ne valja zanemariti činjenicu da takvo tumačenje isprave iz 1327, kako je istaknuto, nije sasvim pouzdano. Štoviše, usporedba s trogirskom i šibenskom ispravom iz 1322. upućuje na zaključak da izričaj *nobiles et discreti viri* nije staleška odrednica. A u tom slučaju taj odlomak isprave iz 1327. ne bismo smjeli upotrebljavati u istraživanju o staleškom razvoju splitskog Vijeća, a reformaciju iz 1334. morali bismo uspoređivati samo s odredbama statuta iz 1312. Reformacija iz 1334. nezaobilazna je u takvom istraživanju jer je ona, barem, načelno, zakonsko usmjerenje o staleškoj strukturi Vijeća i podloga za kasniji razvoj najvišeg upravnog tijela komune.

Ne čini se točnim zaključak da su tom reformacijom iz Vijeća isključeni »oni plemići, koji nisu pripadali uskom krugu oligarhije« (Brandt). Cilj je te reformacije ponajprije bio da pučanima statutarno onemogućiti ulazak u Vijeće, odnosno da iz njegova sastava isključi one istaknutije pučane koji bi se pripadnošću Vijeću mogli postupno početi smatrati plemićima. Ona je trebala spriječiti širenje plemićke klase, a članstvo u Vijeću osigurati onim plemićima kojih su preci već bili vijećnici. U skladu s time, reformacija iz 1334. nije se uopće odnosila na oligarhijski sloj splitskog patricijata, niti je u bilo čemu mijenjala odredbu Percevalova statuta o popunjavanju kurije, napose o nosiocima sudačke časti. Ona je samo osiguravala popunjavanje Vijeća plemićima, a patricijska je elita i dalje imala isključivo pravo na sudačku čast.

Dragocjene podatke za tumačenje reformacije iz 1334. sadrže *Libri consiliorum*. Na dnevni red sjednice Vijeća od 21. XI 1358. postavljen je zahtjev Mihovila Balce iz Brača koji »vellet venire ad consilium vigore reformationis ibi lecte, quia pater et avus fuerunt de ipso consilio«. U razmatranju toga zahtjeva Franjo Damjanov je smatrao da prema reformaciji (*secundum*

¹⁹ Hanel, 31 (L. II, c. XXI, De consiliariis civitatis Spalati).

²⁰ isto, 38–40 (L. II, c. XXXVII, De mutatione curie).

reformationem) Mihovil »possit venire ad consilium«, ali je Grgur Petrov zastupao suprotno gledište ističući da Mihovil ne može doći u Vijeće prema odredbama reformacije, »quia intelligatur solummodo de civibus tunc habitantibus Spaleti et natis in Spaletto, et non de extraneis«. ²¹

Taj je zapisnik višestruko važan. Ponajprije, on dokazuje da se reformacija iz 1334. upotrebljavala u svakodnevnoj praksi Vijeća i da je u sredini XIV st. usmjeravala način primanja novih članova, jer se u zapisniku izričito kaže da je reformacija bila pročitana u Vijeću i da je Mihovil zatražio prijem u Vijeće prema njezinim odredbama. S druge strane, on je važan jer pokazuje kome je onemogućavan ulazak u Vijeće, što je korisno u proučavanju njegove staleške strukture. O precima Mihovila Balce znademo iz zapisnika samo to da su bili članovi Vijeća, što je upravo glavni uvjet koji je isticala reformacija iz 1334. Njegov je zahtjev ipak odbijen jer je on sam bio stranac, došljak iz Brača, a u reformaciji se izričito kaže da novi vijećnici ne smiju biti stranci (non possit esse forenses). Ako bismo reformaciju iz 1334. tumačili prema zahtjevu Mihovila Balce, zaključili bismo da je ona ponajprije bila usmjerena protiv prijema novih članova koji nisu imali kontinuitet pripadnosti Vijeću.

6. I napokon, što o Vijeću i društvenom sustavu vladanja u Splitu u sredini XIV st. govore *Libri consiliorum*, tekstovi zaključaka i popisi časnika kur je? U zaključcima nekih sjednica nalaze se izričaji koji upućuju na sastav Vijeća:

a) na sjednici Vijeća povjerenika (Consilium credentie) od 18. XII 1357. raspravljalo se o jačanju obrane grada Splita i o načinu čuvanja straže (super bona custodia fienda in ciuitate Spaleti: ultra illam custodiam, que nunc sit), pa je predloženo da se izaberu »sexaginta nobiles de maiori consilio et viginti populares de maioribus popularibus«, od kojih će desetorica svake noći naizmjenice čuvati stražu;

b) Veliko je vijeće 11. IX 1358. razmatralo način uvoza vina u grad, pa je zaključeno da će prekršitelj odredaba platiti kaznu od 10 libara »si fuerit popularis«, a »si fuerit de consilio« bit će, osim toga, udaljen na jednu godinu iz Vijeća. ²²

U prvom primjeru (a) *nobiles* su izričito vezani uz Veliko vijeće (de maiori consilio) i kao takvi suprotstavljeni pučanima; u drugom (b) pučanima su suprotstavljeni oni »de consilio«, dakle vijećnici. Ako bismo saželi te izričaje, dobili bismo identifikaciju *nobilis = consiliarius* koja je napose važna jer je potekla iz samog vijeća; ona pokazuje da su se u sredini XIV st. vijećnici poistovjećivali s plemićima. Razumije se, time nismo odgovorili na isto pitanje koje smo postavili i u tumačenju isprave iz 1327: kakva je društvena struktura Vijeća u sredini XIV stoljeća? Za poznavanje komunalnih društava važan je zaključak, potkrijepljen ne samo ispravom iz 1327. i reformacijom iz 1334, nego i zapisnicima Vijeća, da su se svi splitski vijećnici smatrali plemićima, ali je još važnije utvrditi opseg vlasti i društvenu

²¹ Stipišić-Šamšalović, Zapisnici Velikog vijeća, 221.

²² isto, 164, 210.

slojevitost vijećnika, a upravo to se može prema građi koju sadrže *Libri consiliorum*.

Analiza popisa kurije pokazuje da se u skupini časnika — 1352—54: 73, 1357—58: 82 — izdvajala grupa najmoćnijih koja je u sredini XIV st. u svojim rukama usredotočila svu vlast u splitskoj komuni, prije svega sudačku. Prema sačuvanim popisima, ta se grupa sastojala od 21 plemića koji su se izmjenjivali kao *iudices* i to: Balcije Petra Papalis (2 sudačka mandata), Kamurcije Franjin (2), Kreste Petra Papalis (1), *Çuctius Boccamaioris* (2), Dujam Alberti (1), Dujam Bertani (4), Franjo Damjanov (3), Grgur Petrake (1), Jancije Leonov (4), Ivan Prvoslavov (2), Marin Lovrin (3), Madije Alberti (1), Nikola Lucari (1), Nikolica Petra Nikole (3), Novak Matejev (1), Prvoslav Ivanov (1), Stjepan Mihe (1), Srića Lucari (3), Teodozije Leonov (2), Tomazije Alberti (1) i Zanin Ciprijanov (1). Broj onih koji su kao suci ulazili u tu skupinu najmoćnijih vjerojatno je bio nešto veći, jer su popisi kurije oštećeni i nepotpuni, ali je sasvim sigurno da te dopune ne bi mogle bitnije promijeniti brojčane omjere između pojedinih slojeva u plemićkoj eliti. U razdoblju 1352—54. zabilježena su imena 20 sudaca na 73 člana kurije, a 1357—59. pored te dvadesetorice još jedan, ukupno 21 sudac na 82 člana kurije. To znači da je plemićka elita koja je unutar sebe usredotočila svu vlast tvorila samo 1/4 članova kurije ili: 27,40% (1352—54) i 25,61% (1357—59). Taj omjer pokazuje da je unutar vijećnika, premda su se svi nazivali plemićima postojala jaka diferencijacija vlasti: splitskom je komunom u sredini XIV st. vladala mala skupina najuglednijih od oko jedne četvrtine kurije, odnosno oko jedne petine svih članova Vijeća.

Ali, sabiranje moći nije se očitovalo samo u sudačkoj dužnosti. Zapisnici Vijeća pokazuju da su članovi te skupine najutjecajnijih preuzimali i druge dužnosti: oni su birani za sindike koji su odlazili da nabave žito za komunu, imenovani su za poslanike, napose nakon anžuvinske promjene, banu i kralju Ludoviku, ili su pak vršili različite dužnosti na području komune. Opseg i društvena razina takvih dužnosti još potpunije osvjetljava razdiobu vlasti u splitskom Vijeću; štoviše, ona upućuje i na još užu diferencijaciju utjecaja unutar vladajuće sudačke elite.

U razdoblju na koje se odnose sačuvani zapisnici skupina od 21 člana vladajuće elite preuzela je ukupno 129 posebnih zadataka na različitim sjednicama Vijeća, u prosjeku više od 6 radnih zadataka na svakog vijećnika -suca. Među njima su se isticala petorica: Dujam Bertani (13 dužnosti), Grgur Petrake (15), Franjo Damjanov (12), Srića Lucari (13) i Teodozije Leonov (15). Upravo su ta petorica plemića najviše puta birana za poslanike banu i kralju Ludoviku: Dujam Bertani (2), Grgur Petrake (1), Franjo Damjanov (3), Srića Lucari (1) i Teodozi e Leonov (4). Unutar sudačke elite samo je još Kamurcije Franjin bio jednom biran za poslanika kralju, a izvan nje Dujam Bratani dva puta (nije isključeno da je i on bio *iudex*, samo što njegovo ime nije zabilježeno u oštećenim popisima sudaca). I napokon, skupini sudaca gotovo je sasvim pripadala čast konzula ili rek ora koji su se nakon uklanjanja mlletačke vlasti, u početnoj etapi anžuvinske uprave, birali u razdobljima kada na čelu komune nije bio knez ili potestat. Poznata su imena šesnaestorice konzula/rektora u srpnju 1357, listopadu-prosinu 1358. i siječnju 1359.

Najviše mandata pripalo je Grguru Petra Petrake, ukupno 3, i Novaku Matejevu 2, dok su devetorica tu čast nosila svega jednom (Franjo Damjanov, Kreste Petra Papalis, Jancije Leonov, Stjepan Mihe, Nikolica Petra Nikole, Prvoslav Ivanov, Teodozije Leonov, Srića Lucari i Çuctius Boccamaioris); izvan sudačkog sloja konzulska je čast pripala samo dvojici, Dujmu Bratani i Jakovu Andrije, koji su bili jednom konzuli.

Mogli bismo i dalje navoditi podatke iz *Libri consiliorum*, ali je i ovaj izbor dovoljan za gotovo egzaktno poznavanje strukture vlasti i razdiobe moći u splitskoj komuni. To, dakako, ne znači da su drugi članovi kurije — 1352—54: 53 člana, 1357—59: 61 — bili sasvim izvan vlasti, ali je diferencijacija utjecaja ipak veoma primjetna. Ostali članovi kurije često su vršili i ugledne dužnosti, na primjer: Dujam Matejev (4 puta savjetnik, egzaminator 2 i odvjetnik 2 puta), Madije Mihe Dobri (savjetnik 4, egzaminator 2, inkvizitor 4), Dujam Ivanov Lucari (savjetnik 2, egzaminator 3, odvjetnik 1), Dujam Mihe Madija (savjetnik 3, odvjetnik 2, procjenjitelj 2) itd., ali do sudačke časti nisu dopirali — barem prema sačuvanim podacima. Ta skupina članova kurije koja je, zapravo, činila glavninu Vijeća mnogo je manje prihvaćala/dobivala i druge dužnosti. Od te skupine samo su šesnaestorica dobila 30 posebnih obveza u Vijeću, dok drugi nisu dobili ni jednu. Među tom šesnaestoricom isticali su se prije spomenuti Dujam Bratani (rektor u sinocnu 1358) i Jakov Andrije (rektor u siječnju 1359) — Dujam Bratani: odvjetnik 3, egzaminator 2, sindik 2, elektor 1; Jakov Andrije: savjetnik 2, egzaminator 2, inkvizitor 1, elektor 1, nadzornik nad putovima, izvorima i mostovima 1 — dok su četrnaestorica dobila takve dužnosti svega jednom, a najviše tri puta (Lovro Nikole).

Usporedba popisa vijećnika iz 1357. s popisima kurije pokazuje, kako je istaknuto, da desetoricu vijećnika ne nalazimo u popisima časnika. Budući da su *Libri consiliorum* oštećeni i nepotpuni ne može se pouzdano utvrditi da ta desetorica, od kojih sedmorica nose naslov »ser«, nisu nikada imala nijednu čast u kuriji; štoviše, vjerojatnije je suprotno, tj. da su neka imena od te desetorice izgubljena u oštećenim dijelovima zapisnika. Razmatranje o tom sloju vijećnika može, dakle, imati samo vrijednost pretpostavke, ali se ipak čini da ta nesigurnost ne može osporiti, za naše istraživanje najvažniji, zaključak: da je golema većina vijećnika sudjelovala u sastavima kurije i u razdiobi njezinih dužnosti — razumije se, uz onu društvenu slojevitost o kojoj je upravo bilo riječi.

7. Društvena diferencijacija i podjela moći unutar vladajućeg sloja u splitskoj komuni, kao pojave koje utvrđujemo analizom cjelovita teksta *Libri consiliorum*, bitno dopunjuju naše predodžbe o splitskom društvu u sredini XIV stoljeća. Ali, podrobnija analiza zapisnika omogućuje i otvaranje nekih posebnih pitanja, na primjer, o osobnom utjecaju na rad Vijeća ili o ulozi pojedinca u strukturi komunalnog vladanja.

Tekst zapisnika točno pokazuje tko sudjeluje u razmatranju prijedloga na sjednicama, tko usmjerava rad Vijeća i oblikuje zaključke. Zanimljivo je da pripadnici vladajuće elite pokazuju velike razlike u stupnju djelatnosti u Vijeću. Neki istaknuti pripadnici splitskog patricijata malo sudjeluju u radu Vijeća, drugi redovito veoma aktivno potiču razmatranja pojedinih prijedloga.

Evo podataka iz drugog sveščića zapisnika (1357—59) za četiri istaknuta pripadnika sudačke skupine. Teodozije Leonov govori u Vijeću 1357, razmatrajući pojedine točke dnevnog reda i predlažući zaključke, 16 puta, 1358: 4, a 1359. 6 puta; Srića Lucari, 1357: 14, 1358: 23, 1359: 2; Franjo Damjanov, 1357: 30, 1358: 35, 1359: 14; Kamurcije Franjin, 1357: 2, 1358: 5, dok 1359. nijednom ne sudjeluje aktivno u radu Vijeća. Razlike u stupnju sudjelovanja su znatne i zanimljivo ih je analizirati u svjetlosti dvije vrste podataka: dužnosti u kuriji i uloge u gospodarskom razvoju Splita, prema podacima koji su sačuvani u notarijatu. Usporedimo dva izrazito suprotna primjera: Kamurcija Franjina i Franju Damjanova.

Kamurcije Franjin: veoma skromno sudjeluje u radu Vijeća, ukupno u razmatranju svega 7 prijedloga, ali je istodobno jedan od najistaknutijih pripadnika splitske društvene elite. Pored sudačke dužnosti u dva mandata, Kamurcije je u kuriji između 1352. i 1358. vršio i ove dužnosti: savjetnik 3, odvjetnik 2 i nadzornik nad putovima, izvorima i mostovima 1 put. Ipak, najbolje ga ocrtava njegova iznimna ekonomska moć, o čemu svjedoče oporuka i inventar njegove imovine, sastavljeni 23. VII 1372: osim opsežnog zemljišnog posjeda, Kamurcije Franjin bio je vlasnik 17 kuća u Splitu, što je primjer kojemu nema ni približno ravna u Dalmaciji XIV i XV st.; isticao se i u splitskoj trgovini, ulažući znatna sredstva u trgovačka društva itd.²³ Kamurcijevo nesudjelovanje u radu Vijeća 1359. može se objasniti njegovim sporom sa splitskom komunom do kojega je došlo u svibnju 1358. Na jednoj sjednici u tom mjesecu Kamurcije Franjin je sudjelovao svojim prijedlozima, a nešto kasnije izabran je pri obnovi kurije za savjetnika; ali, već u istom mjesecu svibnju u Vijeću se razmatra njegov spor s komunom i glasuje o presudi kurije protiv njega i njegove žene Fumije, što zatim izaziva nove neprilike jer je Kamurcije uložio priziv kralju Ludoviku protiv odluke kurije, u suprotnosti, kako ističe Vijeće 1. XII 1358, s odredbama splitskog statuta.²⁴ Ipak, niti taj spor ne objašnjava u cjelini Kamurcijevo djelovanje u splitskom Vijeću.

Sasvim suprotan primjer — Franjo Damjanov: veoma živo sudjeluje u radu Vijeća, jer između 1357. i 1359. govori ukupno 79 puta o pojedinim točkama dnevnog reda i predlaže zaključke. On upravo usmjerava djelatnost Vijeća u prvim godinama anžuvinske epohe: na nekim je sjednicama čak četiri puta ustajao i predlagao zaključke (arengando consului), na primjer, 27. II, 11. III i 3. IV 1358.²⁵ Pripadajući najužem krugu sudačke elite, Franjo Damjanov je, osim tri sudačka mandata, bio i na ovim dužnostima u kuriji: odvjetnik (3) i po jednom savjetnik, egzaminator, inkvizitor, sindik i elektor. Ali, istodobno gotovo mu nema traga u privredi komune, na primjer u trgovačkim društvima u kojima je poslovni polet splitskog patricijata u anžuvin-

²³ Historijski arhiv u Zadru, Splitski arhiv, sv. 8/2, 185—187; V. R i s m o n d o, Pomorski Split druge polovine XIV st., Notarske imbrevijature, Split 1954, 25, 33.

²⁴ Stipišić-Samšalović, n. dj., 185, 189, 190, 227; N. K l a i ć, Još jednom o tzv. privilegijama trogirskog tipa, Istorijski časopis XX/1973, 70—71.

²⁵ isto, 173, 177, 181.

skom razdoblju bio tako jasno izražen.²⁶ Veoma je vjerojatno da su takve praznine u poznavanju Franje Damjanova jednim dijelom posljedica fragmentarnosti notarijata, ali uza sve to ostaje pitanje: kako tumačiti razlike u stupnju djelatnosti u Vijeću između najistaknutijih članova patricijata, čak ako i zanemarimo, dijelom i objašnjiv, primjer Kamurcija Franjina? Svakako i razlikama u osobnim sposobnostima, ali i odnosima unutar vladajuće klase, a o tome bismo mogli nešto određenije reći tek nakon temeljitih istraživanja o splitskom društvu u XIV st., na cjelokupnoj građi, od notarijata do zapisnika Vijeća.

8. I još jedno posebno pitanje. U popisima časnika kurije jedno ime izaziva posebnu pažnju: Dujam Slovin (ser Duymus Slovi ili Sclovi), o kojemu *Libri consiliorum* sadrže ove podatke: savjetnik 1352. i 1354, egzaminator 1353. i 1354, odvjetnik 1353, nadzornik nad žitom u četvrti sv. Martina 1357, nadzornik nad općinskom mesnicom 1357, nadzornik nad putovima, izvorima i mostovima 1358, te procjenitelj 1358; u popisu vijećnika iz 1357 naveden je kao »ser Duymus Sclovi«.²⁷ Dujam, dakle, nije pripadao sudačkoj/konzulskoj eliti, ali je ipak vršio ugledne dužnosti u kuriji, pa je svakako ulazio u skupinu uglednijih vijećnika.

U splitskom notarijatu najraniji podaci o Dujmu Slovinu potječu iz 1341. kada se on spominje kao vjerovnik u dvije zadužnice.²⁸ Nalazimo ga, zatim, u blagajničkim sveščićima splitske komune iz 1345/46. kada prodaje komuni željezo i vapno; spominje se i u svibnju 1348. kao povjerenik za općinsko žito.²⁹ U sveščiću notara Ivana Cove iz 1360/61. nalaze se podaci o njegovoj trgovačkoj djelatnosti, a na njih je već upozorio M. Brandt.³⁰ I napokon, notarijat ga spominje potkraj 60-ih godina: svjedok je pri sklapanju notarskih ugovora između 1367. i 1370, a dva puta, 1367. i 1369, za njega se ističe da je egzaminator; na početku 1369. vjerovnik je Petru Prvoševu za posuđenih 100 dukata.³¹ Ako bismo sabrali sve spomenute podatke o Dujmu Slovinu, dobili bismo kronološki opseg 1341—1370. Zbog čega tako pažljivo upozoravanje na te podatke?

Zbog toga što se u splitskom notarijatu na samom kraju XIV st. za jedan notarski instrument (1395) kaže da je učinjen »in domo proprie habitationis ser Duymi Sloui, presentibus ser Marco dicti ser Duymi filio«, što znači da je Dujam bio otac Marka (Markulina) Slovina, vođe u ustanku splitskih, pučana 1398.³² Nužno se nameće pitanje: postoji li veza između Dujma Slovi, što ga poznajemo prema građi 1341—1370, i Markova oca iz 1395, koji umire između 1396. i 1400, kada se u sredini siječnja spominje Marica »relicta ser

²⁶ T. Raukar, Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću, *Historijski zbornik XXXIII—XXXIV*, 1980—81, 182.

²⁷ Stipišić-Samšalović, n. dj., 115, 122, 124, 129, 136, 156—157, 160, 188, 226.

²⁸ Splitski arhiv sv. 1/1, 4, 17'.

²⁹ isto, sv. 3/1, 9', 12', 22, 29'; sv. 3/2, 2'.

³⁰ Brandt, n. dj., 197.

³¹ Rismondo, n. dj., 33, 45, 77, 89; Splitski arhiv, sv. 7/1, 10.

³² V. Rismondo, Markulin Slovetić u svijetlu nekoliko notarskih spisa, *Izdanja Histojskog arhiva u Splitu* 2, 1960, 73.

Duymi Sloui«?³³ Oskudno sačuvana građa splitskog notarijata upravo za razdoblje 1370—1395. ne pruža podataka o Dujmu Slovinu, pa je gotovo nemoguće utvrditi genealoške veze/promjene. Teško je utvrditi jesu li ta dva Dujma Slovina ista osoba, jer kad 1341. u notarijatu prvi put susrećemo to ime Dujam je trgovac koji živo sudjeluje u privrednom životu komune, što znači da je morao biti rođen barem oko 1320, a po svojoj prilici i prije. Ako bi ta dva Dujma bila ista osoba, to bi dalje značilo da je ser Dujam Slovin umro u dobi od 80 godina, što nije isključeno, ali ni posve sigurno. Jesu li, dakle, ta dva Dujma, onaj iz *Libri consiliorum* u 50-im godinama i Markulinov otac ista osoba ili, možda, djed i unuk? Prema danas poznatoj građi teško je sigurno odgovoriti na to pitanje, premda se druga mogućnost čini vjerojatnijom valja se nadati da će tu nepoznanicu ipak osvijetliti u ovom trenutku još nepoznati arhivski podatak. Jednako je tako nemoguće nešto određenije reći o podrijetlu Dujma Slovina. Još je Jireček upozorio da se u prije spominjanoj ispravi iz 1327. spominje »Slove Bogdani«, ali je teško reći, postoji li među njima neka rodbinska veza.³⁴

Sve ovo, pak, važno je radi staleškog određivanja Markulina Slovina i njegovoga oca Dujma. Jesu li pripadali građanskom/pučanskom sloju ili su bili plemići? Dujam iz *Libri consiliorum* je, dakako, plemić i član kurije; ako postoji izravna veza s Markulinovim ocem, onda je i Markulin, vođa u pučkom ustanku, bio plemić.³⁵

9. *Libri consiliorum* su, prema tome, bogato vrelo za složena istraživanja o splitskom društvu u XIV stoljeću. Zapisnici sadrže i veoma važnu građu o komunalnoj politici i njezinim svakodnevnim nastojanjima, u širokoj lepezi problema, od političke samostalnosti do prehrane stanovništva. Glavni su elementi komunalne politike bili poznati već i prema Alačevićevim transkripcijama, ali tek cjelovit tekst zapisnika osvjetljuje neke nejasnoće u komunalnom djelovanju, o kojima je već bilo riječi u historiografiji.³⁶ U

³³ isto, 74.

³⁴ K. Jireček, Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka, Zbornik Konstantina Jirečeka II, Beograd 1962, 233; u Smičiklasovu izdanju te isprave pogrešno stoji: »Gloue Bogodani« (n. dj., 364).

³⁵ Novak naziva Markulina plemićem, smatrajući da je on »bio već prije u Velikom vijeću« i to zato »što ga nema u popisu novih članova vijeća« (n. dj., 226, 212), dok ga N. Klaić staleški ne određuje (Povijest Hrvata, 173). Novakovo gledište u ovom se trenutku čini najbolje argumentiranim, a u tom slučaju moram ispraviti moje određivanje Markulina kao predstavnika građanskog sloja (Komunalna društva, 182—183).

³⁶ Ocjenjujući na stranama ovog časopisa još 1971. raspravu M. M. Frejdenberga, Torgovlja dalmatinskoga goroda v XIII—XIV vv. (1967), nije mi se činilo prihvatljivim autorov zaključak da je žitna politika dalmatinskih gradova bila donekle protuslovna — nasuprot zabrane izvoza žita, smatrao je autor, u nekim se godinama zbog obilja žita (abbondanza di grani) dopušta njegov izvoz — ne samo zbog toga što je to bilo sasvim oprečno stalnoj oskudici žita u Dalmaciji nego i zato što se takvo mišljenje temeljilo na jednom odlomku iz *Libri consiliorum* koji je u transkripciji J. Alačevića glasio ovako: »Essendovi abbondanza di grani se ne permette (favor. 42, contr. 1) l'esportazione« (Bullettino XV/1892, 43). Upozorio sam

ovom prilogu je u središtu naše pažnje bio sustav vladanja i staleška struktura vladajućeg sloja o komuni, o čemu zapisnici sadrže važnih podataka. Između ostaloga, oni omogućavaju pouzdano tumačenje znamenitog Pavlovićeva podatka o splitskom ustanku 1398. koji je nezaobilazan u određivanju staleške strukture Vijeća. U historiografiji su predložena dva tumačenja tog podatka.

Prema G. Novaku (1957), u buni 1398. su se sukobili:

a) *nobiles* [tj. qui potuerunt eligi ad officium iudicatus] i b) *eos* [tj. *nobiles* qui non potuerunt eligi ad officium iudicatus, dakle dva sloja unutar plemića-vijećnika, što znači da su članovi Velikog vijeća bili plemići.

N. Klaić (1976) nije bila sasvim određena u tumačenju Pavlovićeva podatka, ali je na jednom mjestu, kako je naprijed istaknuto, predložila glедиšte, suprotno Novakovu, tj. da se 1398. sukobljavaju:

a) *nobiles* [tj. qui potuerunt eligi ad officium iudicatus] i b) *eos* [tj. *consiliiarii*] qui non potuerunt eligi ad officium iudicatus, dakle plemići-suci i vijećnici-neplemići koji nisu mogli biti izabrani za suce, što znači da je Vijeće bilo sastavljeno od plemića i vijećnika-neplemića.

Analiza zapisnika Vijeća je pokazala da su i preostali članovi kurije, izvan malobrojne sudačke elite, također bili *nobiles*, kako se u zapisnicima ponekad izričito i nazivaju, ali da unatoč tome nisu mogli biti birani za suce. To znači da se ne može prihvatiti mišljenje prema kojem ustanak pokreću vijećnici/neplemići (N. Klaić), jer ga osporava građa *Libri consiliorum: nobiles* u XIV st. nisu bili samo oni članovi Vijeća kojima je statut iz 1312. dopuštao izbor u sudačku čast. Nije, dakako, sasvim isključena još jedna mogućnost — da je Pavlović izričajem *eos* (oni) podrazumijevao staleški složeniju društvenu skupinu, tj. sve one koji nisu mogli biti izabrani za suce: plemiće, članove Vijeća, i pučane, izvan Vijeća, koji tek u ustanku u nj ulaze, ali je ta pretpostavka za naše pitanje zapravo sporedne važnosti. Bitno je da *Libri consiliorum* dokazuju da je Vijeće bilo sastavljeno od plemića, ali da je unutar njih postojala izrazita razdioba političke moći. U buni 1398. sukobljavaju se dvije skupine plemića, a ona koja nije mogla doprijeti do sudačke časti povezuje se s pučanima. Analiza, provedena na cjelokupnoj poznatoj

tada da mi se taj regest »ne čini pouzdanim«, jer ne poznajemo izvorni latinski tekst (HZ XXI—XXII, 1968—69, 600). Integralno izdanje zapisnika pokazuje da je Alačević doista krivo shvatio smisao zaključka iz svibnja 1358. koji u originalu glasi: »Item proponit dictus dominus potestas, cum (sit) habundantia bladi habeatur, quod quisque possit conducere bladum et vendere« itd. (Stipišić-Samsalović, n. dj., 189). Notar je, dakle, zabunom napisao ono »sit«, pa je ta poništena riječ u ovom izdanju i postavljena u oštrem zagrade kao suvišna. Na taj je način tekst dobio ispravno, namjerno značenje: »cum habundantia bladi habeatur«, tj. da bi u gradu bilo dovoljno (u obilju) žita, svatko može uvoziti i prodavati žito. Ukratko: tu nije bilo riječi o izvozu jer postoji u gradu obilje žita, nego o uvozu da bi žita bilo dovoljno, u obilju, sasvim u skladu sa žitnom politikom Splita. Slične formulacije upotrebljavaju zapisnici i u nekim drugim slučajevima, na primjer, kada Vijeće dopušta uvoz vina i to zato da bi ga u gradu bilo dovoljno, tj. »ut habundantia vini habeatur in civitate Spaletica, i da bi komuna prihodima od poreza mogla pokriti troškove (isto, 185).

građi o splitskom Vijeću XIV st., potvrđuje, dakle, najstarije historiografsko gledište, ono G. Novaka, i dodaje mu pouzdanu argumentaciju.

Tako protumačen Pavlovićev izričaj nije samo u skladu s građom zapisa nego i s drugim podacima: u statutu iz 1312. i reformaciji iz 1334. Razvoj splitskog Vijeća u XIV st. postaje na taj način jasniji, a njegova izvorna podloga potpunija i metodički ispravnija, ponajprije bez isključivanja reformacije iz 1334.

Ipak, građa iz *Libri consiliorum* i zaključci na koje ona upućuje bit će još bolje osvijetljeni kad se provedu temeljita istraživanja o splitskom društvu u kasnom srednjem vijeku. Taj je zadatak tek pred nama, prilično složen, ali i nezaobilazan ako naše poznavanje kasnosrednjovjekovnog Splita želimo pomaknuti od zbirke podataka prema složenoj strukturi društva.

Summary

»CONSILIUM GENERALE« AND THE SYSTEM OF RULING IN SPLIT IN THE FOURTEENTH CENTURY

In this article the author analyses the records of conferences at Split Council (*Libri consiliorum*) from 1352 to 1354 and from 1357 to 1359. According to their given informations he considers some questions about the doing of the council and above all about the number of the councillors and about their rank structure. He further confirms that the number of councillors present to the conferences was always less than hundred as it was determined by Split Statute. The number of the present councillors was varied according to the importance of the disputing case.

In the fourteenth century the rank structure of the council was gradually changed. According to the prescript from 1334 there were only noblemen (*nobiles*) in Split council but all of them had not equally influenced upon the urban management. There were great distinctions among them according to the volume and the importance of the urban duties. First of all the group of those doing the various duties in the curia (*curia*) was separated. Between 1352 and 1354 seventy-three names are noted and between 1357 and 1359 eighty-two members of the curia are registered. Among the mentioned group the judges (*judices*) were prominent; there were twenty of them between 1352 and 1354, twenty-one from 1357 to 1359 meaning that the greatest power belonged to the minor group, to one fourth of all the members in the curia (between 1352 and 1354 27,40% and from 1357 to 1359 25,61%) or to one fifth of all the members in the council. In the middle of the fourteenth century the above mentioned group of noblemen was ruling in Split. *Libri consiliorum* give opportunities to even more detailed analyses about the influence of the individuals to the doing of the council for example. The author analyses the activities of the two prominent noblemen Camurtius Francisci and Franciscus Damiani; they were persons with the essential different characteristics. Based on the material from *Libri consiliorum* the author intends to make clear the report of Paulus de Paulo, the chronicler saying that the rebellion in Split in 1398 was the conflict »inter nobiles et eos qui non potuerunt eligi ad officium iudicatus«. He leans towards Grga Novak's opinion that it was the conflict between the two ranks of the noblemen; the plebeians joined in the rebellion to those noblemen who hadn't had the rights to the judicial honour.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 800 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — svibanj 1985.